

Miodrag Bulatović új név az irodalomban, első könyve fekszik előttünk, és a vihar, amely belépőjét igen zajosan intonálta, egy kicsit a jugoszláv irodalom enfant terrible-jének is szólt, aki ördögi könyvet adott, méltót a címéhez: Jönnek az ördögök.

Az első benyomás róla: érett író, tudja mit akar, s amit akar, szuverén íróként valósítja meg. Nála nincsenek a tanulóévek írásgyakorlatai, kész, kiforrott író és stilisztika beszél. A másik benyomás azonban annál lesújtóbb. A világ, amit feltár, amelyben olyan szuverén természetességgel mozog, amelyről olyan egyszerűen, otthonosan beszél, a maga vérbeli írói megalkotottságával valóban az ördögi benyomását kelti. Egy város alvilága az irracionális felhőiben, délibábjának vizében ázva: Ez emberi természet sötét, beteges árnyai libegnek a mű lapjain, olyan impresszív erővel élnek furcsanevű hősei, s mi több annyira a valóság benyomását keltik, hogy aligha tud az olvasó ellentállni az áramló hatásoknak. Éppen ezért talált annyi megrovásra bírálóinál: szugerált társadalmát szinte minden kritikusa elvetette, mondva, hogy ilyen aljas és züllött világ, még morzsáiban sem található társadalmunk valóságos életében, Bulatović emberi világa igen jólsikerült írói fikció csupán, konkretizálni nem érdemes és aligha lehetséges is. Ez a kötet minden józan logikának ellentmond — vélik a bírálók, főleg azok, kik csak egyszerű olvasóként nyilatkoznak s nem bírnak a legeredményesebb percpció képes-

ségével sem. Ez az egyszólamú kórus, amely felhangzott a mű megjelenésekor, nagyon is az író ellen perelt, s a végső kihangzásból idézve így összegezhettünk: ez a könyv határozottan antiszocialista termék, a legsötétebb kép, melyet társadalmi rendünk egy rétegéről, egy részéről festettek valaha is.

A másodszori olvasás azonban némileg enyhíti ezt a komor képet, hacsak nem ismét betűszerint olvasunk, a realizmus legegyszerűbb formáinak igényével. Bulatović prózáját úgy kell olvasni mint Franz Kafka szövegeit, félábrával mindig a fantasztikumban állva, féllal pedig a részletek, az apró vonások konkrét realizmusában. Ekkor sem kapunk igaz, rózsaszínben játszó genre-képeket, de a világ érthetőbb lesz, megnyitja zárt, hermetikuskörét, a tragikum veszít akcentusából, az él tompább lesz, a világ elfogadhatóbb.

Mert különös világba száll le az olvasó a Vergiliusz-Bulatović nyomán. Valóban az alvilágba pottyán, a talajtalanok, az elhibázott életűek, a paranoiások, Shizoréniások, tolvajok, ingyenélők poklába. A bizarság fokozásaként mindezt az író különös szögből nézi, alulról, „az asztal alól”. Minden ferde és torzított onnan, főleg az emberek, kik Bulatović szerint csakis ebből a különös helyzetből mérhetőek fel teljes valóságukban. Nem minden ember látható innen, de az élet hulladéka, roncsai jól szemlélhetőek, mert sötétek és betegek. Már nem is emberek. „Više ne ličite na ljude. Ne znam šta ste: utvare, prividjenja, poluljudi.” „Strašni ste, reče Milan. Prosto ste užasni. Ali sam pomalo srećan što vas znam. Jer ma koliko imao fantazije, ne bih vas mogao izmisлити.” Az írónál

* Miodrag Bulatović: Djavoli dolaze (Elbeszélések. Nolit kiadása, Beograd 1955, A modern próza sorozat)

aligha jellemezhetnénk jobban világát, ezt az embertelenséget, kísértetjárást. Ide írjuk egy jellemzését:

„Dolazio je u tu kafanu čudan svet, starci i momci, sredovečni i oni što još ljudski ne znaju da govore, a već prose. Kretali su se zajedno stari sa Soluna i mladi sa Kozare, osakaćeno hrabri ratnici s medaljama i oni što suse pretvarali to da su. Bilo je tu onih s krstovima i onih sa crvenim zvezdama na kapama i reverima, i onih iz klupa i onih sa obala i ladja.” És tovább: „Sve je bilo plavo u toj kafani što je više ličila na ruševine drevnog manastira, koje samo od sebe rastu zidovima i gomilama. I čovek bi pre rekao da se tu sastaju vukodlaci, vampiri i prividjenja no maši stari i dobri ljudi, okićeni ordenjem, kokardama i ešarpana. Činilo se da je sve spremno da svakog trenutka prsne i odleti u ruševine: i čaše s pićem i vinom, i kule od pepela i žagorenja na cigaretama i čibucima, i ruke što su uvršćene čekale na stolovima i kolenima. Sve je bilo zagonetno, iskrivljeno i krvavo, razvučeno kao teleća koža na platu, i da nije bilo senki i uzdizanja, Milan bi pomislio da se nalazi u nekoj kosturnici, a ne u našem dobrom gradu.” Ez az a kör tehát, amelyben e különös emberek a maguk terheltségével élnek. Zárt világ ez, az író módszerével pedig körülhatárolta és művészetesen mesgyéivel vonta körül olyan szorosán, hogy ezt a témakört sem folytatni, tovább kamatoztatni, sem elmélyíteni aligha lehetséges és aligha érdemes. Nem lehet és nem kell valamiféle filozófiát keresni írásaiban, a hősök, az események önmagukban is eléggé megmagyarázzák önön problematikájukat, annyira autentikusak és életszerűek. Hisz igazat kell adnunk az íróknak, hőseit kigondolni nem elég az írói fantázia, a valóságnak is közre kell játszania a teremtésben. Minden a mértéktől és az általánosítás fokától függ. Dícséretként megemlíthetjük: az író mértéktartó volt, mintha csak értésére akarván adni az olvasónak: vigyázzon! Ez a szennyes áradat nem az egész nagy folyó, ez csak a szemét, amely mindenhol, ahol anyag és szellem, ember és társadalom forrásban, erjedésben van, meg

kell, hogy jelenjék. Így jelent meg nálunk is abban a pillanatban, amikor a szocialista társadalom új erőt, erkölcsi, társadalmi normái választóvizébe kerültünk.

Zárt világot ábrázol Bulatović, ferde lelkek zárt világát, kocsmák négy fala szabta térbe sűrített emberi sorsokat és az az érzésünk, hogy az író is témáinak csapdájába jutott, mint ahogy hősei is az élet csapdájának kis egerei, nem találhatnak utat kifelé, az élet felé. A fiatal Gorkinnak voltak ilyen romantikus hősei, csak hogy azok egészségesek voltak, bőségükkel sülyedtek a mélybe, energiájuk lökte ki a társadalomból. Itt az erőtlenség adja az inerciához a többletet és a csalódás, hogy más világ épül körülöttük, olyan, amilyenben ők elhelyezkedni nem tudnak. Bulatović ábrázolásában ennek az élet alatti világnak is vannak már kialakult törvényei.

A valóságos élet karikatúrájaként az egészséges emberi ösztönök, kapcsolatok, célok, viszonyok, törekvések torz, beteges elferdült formáikban uralkodnak ebben az alvilágban. Nem véletlenül emlegetik újabban (Majstorović a Deloban) Bulatović könyvének paródia jellegét. Érzésünk szerint a valóban fellelhető szatirikus vonások ellenére is, konkrétságával, természetes torzságával Bulatović könyve csak jelzi a paródia lehetőségét, de egész fakturájában átfogóbb annál. Főleg ha íróságának szuverén voltát is latba vetjük.

Az olvasók, s a kritikusok is, nem tudnak mit kezdeni ezzel a könyvvel, annyira idegen, annyira más, annyira bizarr és beteges, penészes, lázrozsás. Kitérő íróval állunk szemben és egy morbid, örülteklal rakott könyvvel. Nikiforjai, az Ananiák, a Fotiák nem e világ gyermekei s mégis az író vérével tápláltan ide költöztek körénk telen beteges ambícióval, költői ihlettel, tehetetlenséggel, szemtelenséggel, paratizmussal, megelégedettséggel, a sorsuk feletti bánat hiányával. A legmegdöbbentőbb az, hogy élnek. Bulatović, Franz Kafka kései unokája, az örökölt írói módszerrel felidézte és megteremtette hőseit s volt olyan író, hogy életet is tudott lehelni beléjük. S kéjjel sé-

tálatja az olvasót társaságukban. Igaz, nem világokat, embereket rontók Bulatovic ördögei, csupán kicsikék, kormoslelkűek, kik örülnek, hogy még élhetnek, hogy még nem söpörte el őket az idő, a társadalmi élet. Éppen ezért veszélytelenek is.

Az író, a valóban tehetséges Miodrag Bulatovic, az élet legeriferikusabb köreit járja, onnan ez a könyve is, de ennél azt hiszem ő sem akar megállni, tovább akar indulni onnan az élet központibb, általánosabb, átfogóbb problémái felé, az embert is felfedezi, nem féreg voltában és karikatúrájában, hanem emberi mivoltában is. Mert az igazi író csak addig foglalkozik a rosszal, a sötét és penészes lélekkel, míg le nem győzte azt, elsősorban önmagában; és azután valóban, rendeltetésnek tudatában, az embert közelíti meg, hogy egyszer már felmutathassa értékeit, szépségeit is.

BORI Imre

NELSON ALGREN:

AZ ARANYKEZŰ EMBER

(*The Man with the Golden Arm*), regény. Ivan Slamnig és Antun Soljan fordítása. Zora kiadás, Zágráb, 1955

A nagy amerikai írónemzedék, Hemingway, Faulkner, Steinbeck, az egykori „elveszett generáció” már szinte klasszikus generációja lett az amerikai irodalomnak, s egy természetes folyamat következményeként jelentkeznek azok, akik ma még „fiatalok”, holnap pedig ők töltik be a megüresedett irodalmi pozíciókat. Irwin Shaw regényével és színdarabjaival teljes elismerést szerzett; s vele együtt, a sok fiatal közül főleg kettő, Norman Mailer és Nelson Algren tarthat igényt arra, hogy nemsokára a „mai amerikai regény” alatt az ő műveikre gondol az ember.

Ahogy Faulkner és Caldwell a déli államok életét, Steinbeck a farmerek világát választotta tárgyául, ahogy Dos Passos az egész amerikai valóság keresztmetszetét akarja adni az U. S. A. trilógiában, úgy szentelte magát Nelson Algren a chicagai alvilág bemutatásának. „Az aranykezü ember” című regény arról a külön világról szól, ahol

gyakran az erőszak nyújt egyedüli életlehetőséget, ahol emberre vadásznak, egyik napról a másikra élnek, lebujokban, tömeglakásokban, az utcán és a börtönben. Francis Majcinek, a lengyel-származású amerikai betörő élete és viszontagságai köré fonja Algren az eseményeket, és csodálatos képét festi a chicagai alvilágnak. Betörők, hamiskártyások, morfínisták, utcalányok, zsaruk, gyilkosok, idült alkoholisták élnek a regény oldalain — az élet egyik arca. Azt az Amerikát ismerjük meg embereivel együtt Algren regényében, amelyet eddig nem ismertünk; mert Steinbeck csavargói „legálisak”, ezek azonban, az „Aranykezü ember”-ben, törvényen kívül állnak. A rendőrfőnök csak a kedvező pillanatot fonja, hogy lecsapjon rájuk, s aztán villamosszékre kerüljenek. Ők meg közben keverik a kártyákat, kutyákat lopnak és adnak el, kábítószereket csempésznek és — élnek. Örök bizonytalanságban, egy örök, be nem vallott rettegésben. Morfium és szesz jelenti számukra csak a menekülést, és szeretőjük öle.

Az alvilág furcsa, ijesztő légkörét mesterien teremti meg regényében Algren. Az „Aranykezü ember” szerkezete, bizonyos részletek túlméretezettsége miatt, kissé aránytalan, de meséjét nagyszerűen fonja, bővíti, új személyeket visz bele, a legcsekélyebb adatot is felhasználja, hogy a kép teljes legyen. A regényben nagyon sok alak szerepel, s habár közülük három-négy kiemelkedik, mindegyiküket magunk előtt láthatjuk, mert Algren nem ismer mellékszereplőt. Számára mindenki fontos, mindenki egy láncszem, egy sejt ebben a társadalomban; mindenkinek megvan a maga helye, ez a világ Frankie-n, az aranykezü kártyaosztogaton, Verében, a kutyatolvajon, Schwiefkán, a kocsmároson, Molly Novotny-n, az utcalányon, Zoskán, a béna nőn alapszik, de ha ők lebuknak, vagy felakasztják magukat, vagy villanyszékre ültetik őket — a világ nem omlik össze: jönnek új kártyaosztók és új morfiumkereskedők. És új rendőrök.

A légkör nyomasztó. A hatás leverő. Nemcsak egy ismeretnek vélt világ — talán titkolt —, eddig ismeretlen arcát